

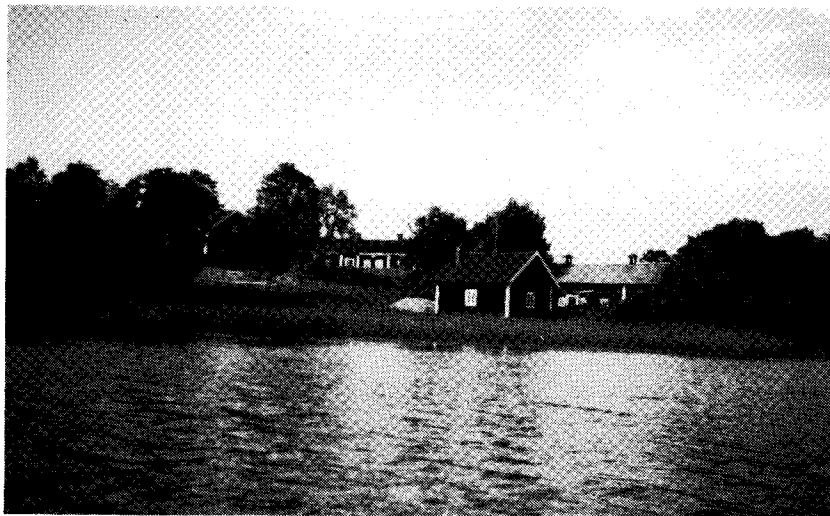
ÄGARFAMILJERNA PÅ
TREHÖRNA SÄTERI

1619—1908

4507
1600
3
STEN EDSTRÖM

Trehörna gamla kyrka. Teckning av Olof Franke efter bild i nuvarande sakristia.

Trehörna säteri från sjösidan 1931. Mangårdsbyggnaden brann 1795. Den låg mellan flyglarna och sjön. Den högra flygeln revs 1935 och ersattes med nuvarande huvudbyggnad.

I

Ribbingarna på Trehörna säteri.

Christoffer Ribbing

Initiativtagaren till Trehörna församlings bildande och första kyrkas byggande är dåvarande ägaren till Trehörna säteri, Christoffer Ribbing, f. 1583, död 1655. Han var också ägare till Ulfsnäs gård i Öggestorps församling utanför Jönköping och ståthållare över Kronobergs län. Det forna Vadstena klostergodset hade Christoffer Ribbings far, Peder Ribbing fått i förläning av konung Johan III 1574 "för trogen tjänst". Trehörna gård tillbytte sig Christoffer av Kronan 1619. Ansökan om Trehörna församlings bildande och kyrkobyggande beviljades 1643 av drottning Christinas förmyndarregering. Före församlingbildandet tillhörde Trehörna gård Stora Åby församling.

Redan förvärvet av Trehörna gård är förvånande. Initiativtagarens intresse för församlingsbildning kring denna gård är ännu mer förvånande. Ulfsnäs godset ställde stora anspråk på godsägaren. Och hur har över huvud taget Christoffer lärt känna den avlägsna och isolerade Holavedstrakten? De ställda frågorna skall i det följande få åtminstone en viss belysning. Kanske också svaret kan finnas i följande mera ingående studium av Elgenstiernas Svenska Ättartavlor.

Kort presentation av Ribbingeätten.

Ribbingeätten har nummer 15 i nuvarande adelskalender. Detta innebär att den är en av våra äldsta ätter. Den har medeltida anor. Under Vasakungarna stod familjen hovet mycket nära under flera generationer. Traditionen förtäljer, att ätten leder sina anor till Heliga Birgittas dotter Märta Ulfsdotter.

Peder Ribbing, Christoffers far, fick som sagt gården Ulfsnäs av konung Johan III. Han var slottsloven på Vadstena slott. Sonen Lindorm var Johan III:s hovjunkare 1593 och sonen hertig Johans hovmästare och råd 1604. Han fortsatte Vadstenatraditionerna och blev 1605 befallningsman över Vadstena slott och län.

1618 är hans titel ståthållare. Genom fadern Peder R och brodern Lindorm R hade Christoffer fått Östgötaförbindelser och fotfäste. Lindorm tillbytte sig 1612 Mossebo gård i Rinna socken från Kronan. Gården omfattade denna tid 13 mantal.

Nu börjar det brännas! Familjen Lindorm R vistades mycket på Mossebo. Där hölls bröllop för dotterna Agneta med sedermera fältmarskalken Lars Kagg. Där dog f. ö. Lindorms maka Märta Bonde 1642.

Vid ett besök hos brodern ståthållaren i Vadstena - Lindorm R - ligger det nära till hands förmoda, att besöket också omfattat Mossebo. Från denna gård är avståndet till Trehörna gård 6 kilometer. Vid utflykter i omgivningarna kan bröderna ha upptäckt Trehörnas gårds vackra belägenhet invid Trehörnasjön, de väna ängarna, som omger gården och varför inte gjort bekantskap med sjöns utsökta kräftor!

Christoffer Ribbing hade ägt Trehörna gård 24 år, när tillstånd till församlingsbildning och kyrkobyggande utfärdades. När kyrkan byggdes är lite oklart. Det är också oklart, hur mycket Christoffer vistades på sin Trehörnagård. I Widegren Östgötabeskrivning 1828 står: "Hon är byggd av träd emellan åren 1643 och 1647." Byggherre är då Christoffer Ribbing. Troligt är att han också byggde upp Trehörna gård ståndsmässigt. Men trots sitt bevisade intresse för Trehörna, har han nog betraktat Ulfsnäs som sitt egentliga hem.

En viktig sak att hålla i minnet är, att Sverige då satte in alla sina resurser i Trettioåriga kriget i Tyskland. Christoffer Ribbing hade tre söner, alla officerare i detta krig. De är som följer:

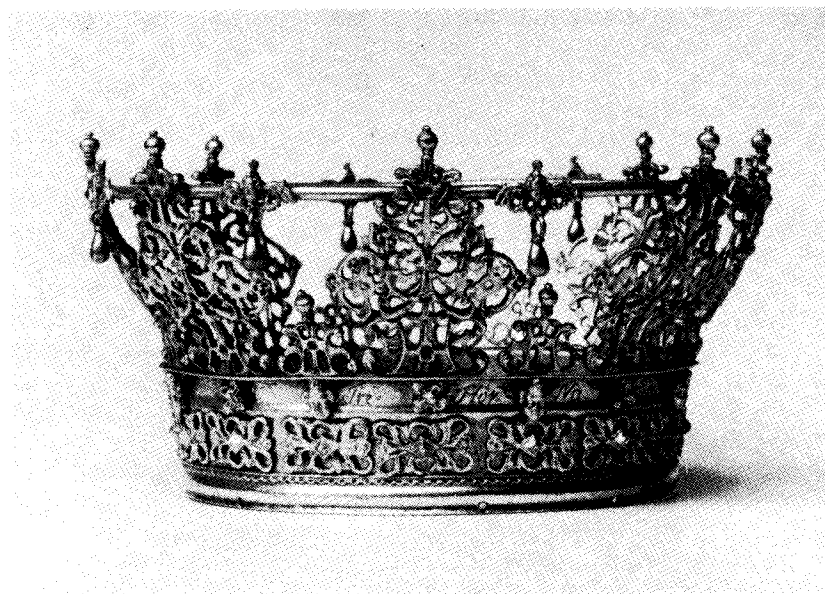
Olof född 1617. Död i Lippstadt 1637 - 20 år gammal.

Per född 1615. Fänrik 1631 - 16 år gammal. Överstelöjtnant vid Älvsborgs regemente, då han 1648 stupade "under muren vid belägringen av staden Weinsheim i Lüneburg. Det märkliga är, att han i Elgenstierna har titeln "till Trehörna". Det verkar alltså, som om Christoffer givit honom denna gård i förtida arv.

Den yngste och tredje sonen är *Arvid*. Hans insatser i Trehörna avhandlas senare. Här skall redogöras för hans deltagande i Trettioåriga kriget. Han föddes 1620. "Tjänade upp sig under fältmarskalken Torstenssons befäl i tyska kriget och blev kapten - 20 år gammal - 1640 vid Georg Fleetwoods reg. Major vid Östgöta kavalleriregemente 1647 - 27 år. Troligen fick Arvid arva Trehörna gård efter broderns död 1648. Han kom hem samma år. Vi kan därmed fortsätta med Arvid Ribbing och hans familj från 1650-talet och följande år.

Trehörna församling och säteri under Arvid Ribbings och friherrinnan Anna Margareta Sperlings tid.

Den 28 årige krigsveteranen Arvid Ribbing var vid hemkomsten från kriget ogift. Men efter tre år - 1651 - stod ett förnämligt bröllop på Halmstad slott mellan majoren Arvid Ribbing och husets dotter, friherrinnan Anna Margareta Sperling. Fadern var generalen och ståthållaren över Halland, Casper Otto Sperling.

Trehörna församlings gamla brudkrona. Troligen skänkt av översten Arvid Ribbing och Anna Margareta Sperling. Den försålles 1908 till Statens historiska museum för 120 kronor

Det är troligt, att det nygifta paret bosatte sig på Trehörna gård. Om inte herrgårdsbyggnaden uppförts tidigare, så stod den troligen färdig för de nygifta nu.

Åren som följer - 1650-talet - händer mycket i Trehörna. 1652 stadfäste drottning Christina församlingsbildning och donation av Pukeryd som kyrkoherdeboställe. Samma år - 1652 - donerade herrskapet Ribbing klockarboställe, och kyrkklocka anskaffades: 1659 uppbyggdes och spåntes klockstapel.

Samma år avtogs kyrktaket, och kyrkan förhöjdes med fem varv stockar. Taket panelades. Kyrkan var ju bara femton år gammal. Förhöjningen bör ha varit minst en meter. Den första kyrkan måste ha varit mycket låg.

1667 donerades frälsetorpet Kolhult under Trehörna säteri till kyrkoherdeboställe. Kyrkoherden hade intill dess måst rida en halv mil från bostället Pukeryd till kyrkan. Han bosatte sig nu på Kolhult ungefär en kilometer från kyrkan.

Widegrens Östgötabeskrivning säger, att överste Arvid Ribbing "med stor sorgfällighet och kostnad föranstaltat kyrkans byggnad och invigning". Förutom nämnda kyrkklocka har herrskapet Ribbing skänkt brudkrona och nattvardssilver. Troligt är att änkedrottning Hedvig Eleonora hjälpt till att pryda kyrkan med altarskåp - ett bildhuggeriarbete, som togs från Vadstena Klosterkyrka. Detta finns nu

på Statens historiska museum tillsammans med den gamla brudkronan. Det är också troligt, att den konstintresserade änkedrottningen i samband med donationen från klosterkyrkan ur eget förråd skänkt den på senare tid så omtalade Josua och Kalebmalningen, nu utlånad till Vadstena slott. Widegren beskriver den i "Ny beskrivning över Östergötland 1828" så här:

"Över södra kyrkdörren hänger en av ålder skadad men väl målad tavla, som föreställer Josua och Kaleb återkommande från Kaanan, sedan de bespejat landet och bärande på en stång mellan sig en ofantlig druvklase, under vars tyngd de synas svikta."

Ribbingarnas goda kontakter med kungahuset synes ha förvaltats väl av överste Arvid Ribbing. Elgenstierna skriver: "Han fick överstelöjtnantsbefordran 1658 och överstebefordran 1675 på drottning Christinas rekommendation." Båda befordringar ägde ju rum efter drottningens tronavsägelse. Ännu märkligare är, att hon efter sin bosättning i Rom, vid Sverigebesök varit på Ulfsnäs.

"Hade på Ulfsnäs drottning Christina som gäst, som till åminnelse därav skrev sitt namn med diamant jämte en sentens på en fönsterruta i sängkammaren - men, vilket minnesmärke uti den å byggnaden 1701 övergångna vådelden gick förlorade."

Arvid Ribbing var överste och chef för ett regemente tremänningarna i skånska kriget 1675. Om han där deltog i strider är obekant. Likaså nämns ingenting om ev. krigsdeltagande i Karl X Gustafs krig med Danmark och Polen.

Han avled på Ulvsnäs 1678 - 58 år gammal.

Makan, friherrinnan Anna Margareta Sperling, bodde som änka på Trehörna säteri och avled där 1699.

Arvid Ribbing och Anna Margareta Sperlings barn.

Arvid Ribbings och Anna Margareta Sperlings äktenskap välsignades med elva barn - fem söner och sex döttrar. Det första barnet, sonen Lennart, föddes 1654 - modern var då 19 år - och sista barnet, sonen Otto 1667, då modern var 32 år. Elva barn föddes alltså på 13 år. Mellan åren 1654 och 1667 föds ett barn varje årtal utom 1656, 1663 och 1666. Inget barn dog spädbarnsdöd. Fram till 1771 är barnskaran odelad. Det måste ha varit en imponerande syn att se den ännu tämligen unga modern med elva barn - från Otto 4 år till Lennart 17 år - sitta i herrgårdsbänken i Trehörna kyrka!

De följande åren decimeras skaran undan för undan. Sönerna börjar militärtjänst vid 17 eller tidigare. Två döttrar och en son avlider i 15-årsåldern. Maken Arvid Ribbing dör 1678. Två döttrar gifter sig - en 1682 och en 1686. När Anna Margareta Sperling 1699 avled på Trehörna säteri, hade fem barn gått före henne. Fyra år senare återstod av de elva endast tre: dotterna Christina på Trehörna säteri, Lennart på Vik och Per på Ulvsnäs.

Makarna Ribbings fem söner valde alla den militära banan. De är:

Lennart, överste, född 1654 på morföräldrarnas gård, Sperlingsholm i Halmstad. Död 1733 på sin gård Vik i Lekeryd, Jönköpings län.

Erik, kapten vid amiralitetet, född 1658 på Mörbylund Säby. Död 1695 "skjuten på skeppet Wachtmeister i en träffning med engelsmännen".

Christoffer, styckjunkare vid artilleriet, född 1661. Död 1676 i Halmstad av fältsjukan.

Per, kapten, Jönköpings regemente, född 1662. Död på sin gård Ulfsnäs 1727.

Otto, till Trehörna säteri, kapten. Född 1667. Stupade 1703 vid Thorn. Chef för Norra Vedbo kompani. Jönköpings regemente.

De sex döttrarna är:

Brita, född 1655. Död 1701 Säby gård Vings sn Kronobergs län. Gift med kapten Anders Oxehufvud.

Maria, född 1657. Död 1672 Trehörna säteri?

Christina, född 1659. Död 1728 på Trehörna säteri. I prostens Bagges lipredikan kallas hon "patronessan på Trehörna".

Margareta, född 1660. Död 1702. Gift med Magnus Rothkirch, till Fotsjö, Adelöv. Löjtnant Västgöta Dals regemente.

Anna Helena, född 1664. Död 1679, Trehörna säteri.

Estrid, född 1665. Död 1696 Trehörna.

Sönernas militära data och familjer:

1. *Lennart* blev 1672 korpral vid Horns Behmiska regemente. Kapten vid Västmanlands regemente 1675. Svårt sårad i slaget vid Lund 1676. Kapten vid änkedrottningens regemente till fot 1679. 1701 överstelöjtnant därstädes. Tf kommandant i Strahlsund 1709. Överste 1710, avsked 1714. 1685 gift med "sin faders sysslings dotter Christina Ribbing" född 1663, död 1744.

Barn:

Anna Margareta född 1687 på Mörbylund, Säby. Död i barnsäng 1729. Gift 1723 med sedermera överstelöjtnanten Casper F von Gröninger till Trehörna säteri.

Christoffer född 1688. Fänrik Livgardet. Stupade i slaget vid Poltava 1709.

Gustaf född 1694 på Trehörna säteri. Död 1712 i Strahlsund "då laboratoriet sprang i luften".

2. *Erik* född 1658. Död 1695. Löjtnant vid amiralitetet 1672. Kommendörkapten. Gift 1690 med Beata Oxehufvud, död 1716.

Söner:

Carl Christoffer kapten amiralitetet. Död ogift 1745, Karlskrona.

Anders Arvid underlöjtnant sluproddarregementet. Död utrikes. Ogift.

Gustaf. Död i Hamburg 1716.

3. *Christoffer* styckjunkare vid artilleriet. Född 1661, död av fältsjukan i Halmstad 1666.

4. *Per* född 1662. Död Ulvsnäs 1727. Kapten. Korpral Livgardet 1677. Löjtnant Jönköpings regemente 1684. Kapten där 1688. Avsked för sjuklighet 1700. Gift 1708 med sin sysslings dotter Elisabet Oxenhufvud. Död 1737.

Söner:

Arvid Gustaf född 1709 Ulvsnäs. Död 1789. Fänrik.

Carl Christoffer född 1710. Död 1793. Major.

5. *Otto* till Trehörna. Född 1667. Stupade vid Thorn i Polen 1703. Underofficer vid Drottningens regemente 1685. Fänrik vid Jönköpings regemente 1685. Förste innehavare av fänriksbostället Rödje Trehörna, Norra Vedbo kompani. Kapten 1700, chef Norra Vedbo kompani. Ogift.

Stormaktstidens Sverige präglas av initiativkraft - inte minst hos adeln. Det lilla Trehörna ger en representativ bild av detta. En annan sida av aktiviteten är de många krigen och de stora offer dessa krävde. Även i detta avseende är familjen Ribbing representativ.

Arvid Ribbings två bröder dogo i Trettioåriga krigets Tyskland. Sonen Erik, kommandörkapten, omkom på flottan 1695. Christoffer, 15-årig styckjunkare vid artilleriet, dog i fältsjukan i Halmstad 1676. Otto stupade i Polen 1703.

Den unga generationen Ribbing drabbades hårt av det Stora nordiska kriget. Lennarts båda söner slutade i detta sina unga liv. Fänriken Christoffer stupade vid Poltava 1709 och fänriken Gustaf omkom i Strahlsund 1712.

Låt oss så återgå till friherrinnan Anna Margareta Sperlings familj. Hennes broder, fältmarskalken Göran Sperling. Han hade två söner som deltog i det ryska fälttåget, överste Jakob Sperling och Casper Otto Sperling. Båda omkom vid den tragiska stormningen av fästet Veprik, 7 januari 1709.

Frans G Bengtsson har i boken Karl XII:s levnad s. 157, skrivit följande:

”Till förlusternas storlek kom, att listan på stupade högre officerare var särdeles dyster... På platsen fallna eller strax efteråt döda av sina blessyrer voro... greve Kapar Sperling vid Skaraborg och dennes broder greve Jakob Sperling vid Östgöta... Särskilt de båda grevarna Sperling voro män, vilkas förlust mycket märktes och beklagades, ty de voro osedvanligt högt skattade som militärer och dessutom varmt avhållna av många ej minst av kung Karl XII.”

En god Christens
Heliga Wandrings = färd på jorden

Och
Haliga Hädan = färd til Simmelen,

Skrefwen

af
Thet utvalda Guds Redskap Paulo, Philip. I. v. 21.

Och uttald,

af

PATRONESSAN för Trehörna församling,

Och Wälborna Prästen

Nu hos GUD Saliga

**CHRISTINA
RIBBING**

Blef vti sin ålders Siutionde år, vti Hög-Förnäma
Personers och andra Guds Barnas närvaro nidsatt
then 15 Septembr. 1728.

Vti

Sitt bestålda hvilo-rum i Trehörna Kyrckio,

af

FRIDRICH F. BAGGE,

Probst afwer Lysings Härad, och Kyrckioherde wid
Åby: och Odeshög-församlingar.

Lindöping, Tryckt hos PETR. PILECAN.

Prosten Fredrik Bagges likpredikan över Patronessan för Trehörna församling.
CHRISTINA RIBBING 1728.

II

Två familjer von Gröninger på Trehörna säteri.

Då Christina Ribbing - "patronessa på på Trehörna säteri" 1728 avled återstod av Arvid Ribbings och Anna Margareta Sperlings elva barn endast sonen, överste Lennart Ribbing på Vik i Lekeryd. Denne avled 1733. Hans måg sedermera överstelöjtnant Casper Fredrik von Gröninger blev 1737 "dels genom arv dels genom lösen ägare till Trehörna säteri". Citatet är hämtat från Ridderstads "Historiskt lexikon över Östergötland". Gröninger gifte sig 1723 med Lennart Ribbings dotter Anna Margareta. Hon avled 1729, men i äktenskapet hade fem barn fötts. Därmed är både förbindelsen med Ribbingarna på Trehörna säteri och arvsrätten avklarade.

Ribbingarna hade ägt gården från 1619 d.v.s. i över 130 år. Släkten von Gröninger kom att äga den omkring 40 år. Traditionerna av omtanke om bygden förvaltades väl, varom mera senare.

Kyrkoherden i Trehörna P. Brunvall ger överstelöjtnanten von Gröninger äran av, att den första vagnsvägen genom socknen blev byggd. Berättelsen härom är införd i samtida kyrkbok och har avskrivits av kyrkoherde Siegbahn i en folio-volym, befintlig i Trehörna kyrkoarkiv. Här står bl.a.:

"..... varpå arbetet med den drift åren 1762 och 1763 fortsattes, att man om sommaren 1763 sistnämnda år kunde med ringa bekvämlighet åka med vagn, och var undertecknad pastor den förste, som i skodd färdevagn åkte från prästebostället Pukeryd upp till Trehörna herrgård den 30 juli 1763 och så därifrån till Kolhult."

Denna nu här författade och i kyrkboken införda berättelsen torde eftervärlden med ringa eller dels ingen uppmärksamhet anse såsom mindre märkvärdig, då vägar voro eljest så allmänna, men då man besinnar och av erfarenhet vet, vad för stor olägenhet det med sig haver att ej med vagn kunna komma från sitt bo och hemman utan alltid rida och på hästrygg föra och vad svårighet därigenom förorsakas i hushållningen, den lär icke allenast i framtiden, då han nyttan finner, sig däråt fagna, utan ock välsigna herr överstelöjtnanten och riddaren Casper Fried-

rich von Gröninger såsom patronus ecclesie stoft i graven och i evärdeliga tider prisa hans åminnelse, som för denna nyttiga sak gjorde sig mycken möda och lagt sig därom vinning att bringa denna väg i fullbordan.

Familjen Casper Fredrik von Gröninger.

Ätten von Gröninger kom redan på 1500-talet till Sverige. Casper Fredriks far var överstelöjtnanten Johan Fredrik von G. Modern hette Maria Ehrencrantz.

Casper Fredrik föddes 1687 troligen i Skåne. Han var äldst av fyra söner. Alla valde den militära banan. Mera om bröderna senare. Endast 15 år gammal blev han volontär vid drottningens livregemente till fot. 18 år gammal blev han fänrik vid samma regemente. Han kom så småningom under general Stenbocks befäl och deltog såväl i segern vid Gemäuerthof som i kapitulationen vid Tönningen. Han var också med i norska fälttåget. I dödsrunan skriver kyrkoherde Erik Isberg: "... var en from och allmänt aktad herre, har varit en käck officer, haft god hälsa undantages två gånger han varit sjuk ... Dog 7 april och begrovs 12 maj 1771 uti Trehörnagraven i kyrkan".

Casper von Gröninger gifte sig första gången 1723 med Anna Margareta Ribbing hos svärföräldrarna Lennart och Christina Ribbing på Viks herrgård i Lekeryd 1723. I äktenskapet föddes fem barn, två söner och tre döttrar. Äldsta dottern, *Christina Maria*, var född 1723. Hon gifte sig på Trehörna säteri 1742 med assessorn *Erik Ernst von Snoilsky* Sätra Rök. Där avled hon 1796.

Sonen *Johan Leonard* föddes 1724. Han avled 1813 och hade titeln kapten och krigsråd. Med dennes son *Fredrik Hegart* utslöcknade ätten 1842.

Nästa son, *Casper Gustaf* föddes 1726 men dog redan 1727.

Dottern *Charlotta Fredrika* föddes 1728. Hon dog ogift på Trehörna 1772.

Det femte barnet, en flicka, kom 1729. Hon dog samma år. Modern dog i barnsäng. 1735 gifte sig Casper von Gröninger för andra gången med *Metta von Roxendorff* från Carlshof i Älvestad. I detta äktenskap föddes sedermera kaptanen *Carl Fredrik von Gröninger* 1737. Om honom mera senare. Den andra generationen von Gröninger på Trehörna säteri.

Förhållandet mellan kyrkoherde och patronus synes hava varit gott. Herrskapet på Trehörna synes ha månat om kyrkan. Ett tecken på detta är den minsta kyrkklockan, som åtminstone delvis bekostats av Casper von Gröninger och Metta von Roxendorff och bär deras namn.

Karoliner.

Första generationen von Gröninger på Trehörna säteri är utpräglat karolinskt. Casper Fredrik von Grönings tre bröder var också officerare i Karl XII:s armé. Två dog soldatdöden i unga år. *Rutger Johan* född 1690, fänrik, stupade i Polen och

brodern *Otto Christer* född 1612, stupade 1713 - 17 år. Den tredje *Carl Gudmund*, löjtnant, överlevde. Mera om honom senare.

Frans G Bengtssons ord i Karl XII:s levnad I, sid 60 passar väl in: "...Det fanns åtskilligt, som framdeles skulle vålla Karl XII besvikelser. Men vad han aldrig skulle känna sig besviken på, var de unga adelspojkar som... bröto upp, sjuttonåriga, sextonåriga, stundom också fyllda fjorton... och drogo ut för att följa hans fanor..." I familjen Ribbing och von Gröninger är alla de nämnda åldrarna exemplifierade.

Den fjärde av brödraskaran var *Carl Gudmund von Gröninger*, född 1689 i Malmö. Han blev 1703 sergeant vid skånska ståndsdragonregementet - alltså 14 år gammal.

Om denne - karolinen framför andra på Trehörna säteri - skriver församlingens kyrkoherde Erik Isberg i dödboken följande:

"År 1769, januari 7:e, dödde välborne capirtainen Carl Gudmund von Gröninger på Trehörna, född i Malmö 7 januari 1687... Var i hela den polska campagnen, vart fången av ryssen och fördd till Sibirien. Därifrån kom han hem 1723. Han tog avsked 1741..."

Det är en karolinerhistoria i ett nötskal! Men kanske den bör fyllas ut något. Elgenstierna är utförligare om den militära karriären. Alltså sergeant 1703, då börjar nog för hans del "den polska campanjen". Kornett 1706, vid skånska ståndsdragonregementet. Löjtnant 1709. Han bör då ha varit med om slaget vid Holowzin 1708, om den fruktansvärda hungermarschen ner mot Poltavatrakten, den ännu hemskare julkölden 1708, om stormningen av fästet Veperik strax efteråt. Och så slutet: slaget vid Poltava 29 juni 1709 och några dagar efteråt, kapitulationen vid Perevolotjna. "Vart fördd av ryssen till Sibirien." Han tillbragte de vanliga tretton åren "i fångars elände", där de flesta dog. Elgenstierna vet lite mer om Carl von Gröninger. "...blev fördd till Solimansk. Gift 1713 med Margareta Hedvig Wisocki - Hochmuth i Tobolsk..." Båda orterna - Solimansk och Tobolsk - är välkända och presenterade bl.a. i den nyligen utkomna boken "Fångars elände" av Alf Åberg.

Han dog barnlös hos sin bror, överstelöjtnanten Casper v G 1769. Där hade han troligen vistats sedan början av 1750-talet. Hans första fru torde ha dött före hans hemkomst. Han blev 1722 befordrad till kapten, transporterades 1726 till garnisonsregementet i Halland och med samma grad till garnisonsregementet i Malmö 1729. Han fick enl. Elgenstierna avsked 1740. Han var då 51 år. Han blev änklings 3:e gången 1751. Troligen flyttade han därefter till sin bror på Trehörna säteri.

Kyrkoherde Isberg avslutar personalian så här: "...var gift 3 gånger, dock utan arvingar, haft alltid god hälsa, undantages på sin ålderdom då han besvärades av undfångne blesurer, dödde av slag ganska hastigt och begrovs i Trehörna grav den 13 januari."

Familjen von Gröninger och Trehörna säteri har ytterligare en anknytning till karoliner-tiden. De fyra bröderna von Gröninger: Casper, Carl Gudmund, Rutger Johan och Otto Krister hade två systrar: Elisabet Maria, född 1691 och Anna Chatarina, född 1688. Båda var gifta med officerare. Elisabet var gift med ryttmästaren Fredrik Sigismund Balck. Denne avled i Trelleborg 1754. Änkan torde då flyttat till broder Casper på Trehörna säteri där hon avled 1764. Mannens meriter liknar mycket Carl Gudmunds men överglänsar dem. Förteckningen i Levenhaupts "Karl XII:s officerare" är: Narva, Riga, Klissow, Punits, Veprisk Stara Senschari, Poltava.

System Anna Chatarina, född 1688, var också gift men en karolinsk officer, nämligen kaptenen Zacharias Mellin på Upplands regemente, född 1682. Inga meriter nämns, men hans tjänstetid är 1703—1720.

Kanske i denna familje- och karolinerhistoria bör nämna de sex syskonens far, gamle överstelöjtnanten *Johan Fredrik von Gröninger* född 1654. Han blev fänrik vid Drottningens livregemente t fot 1674. Överstelöjtnant vid Västmanlands regemente 1712. Deltog i Stenbocks fälttåg och blev fången i Tönningen 1713. Erhöll avsked 1718 och avled 1730. Han upplevde alltså Casper Fredriks och Margareta Ribbings barn. I Stenbocks fälttåg deltog ju sonen *Casper Fredrik*.

Låt oss så återvända till Trehörna säteri.

Den andra generationen von Gröninger på Trehörna säteri.

Generationsväxlingen gick tämligen snabbt. Den gamle överstelöjtnanten Casper Fredrik von Gröninger och hans maka Metta von Roxendorff avled båda 1771, den senare 16 januari och överstelöjtnanten den 2 april. Ogifta hemmadottern *Charlotta Fredrika* gick bort följande år 4 januari, 44 år. Alla begravdes i "Trehörnagraven".

Kvar av första generationens barn var, förutom gifta system fru *Christina Maria Snoilsky* på Sätra, äldste brodern, *Johan Leonard*, kapten, bosatt i Skåne och sistfödde, med Metta von Roxendorff som mor, kaptenen *Carl Fredrik von Gröninger*. Han inträdde som volontär 1750 och blev 1752 sergeant vid Cronhielmska regementet i Stralsund. Han blev löjtnant 1758 och torde sedan några år deltagit i Pommerska kriget. Från mitten av 1760-talet kan han ha varit bosatt på Trehörna säteri. 1769 gifte han sig med *Sigrid Elisabet von Döbeln*. Få namn har väl en sådan lyskraft som von Döbeln i svensk historia! Alltså en presentation av denna släkt!

En tid efter sin återkomst till Sverige förlade Karl XII sitt högkvarter till Lund. Trots sin övermänskliga arbetsbörda kunde den intresserade kungen ge sig till att ibland åhöra professorernas föreläsningar. En professor, som kom i särskild kunglig nåd, var medicinprofessorn Johan Döbelius. Han adlades 1717, och namnet blev då von Döbeln. Sigrid Elisabet von Döbeln är professors sondotter!

Elgenstierna upplyser att Carl Fredrik von Grönings och Elisabet von Döbelns bröllop stod på Näs i Adelöv. Näs ägdes då av landshövding Hans Hummelhielm och hans maka Anna Elisabet von Döbeln, Sigrid Elisabets faster.

Det unga herrskapet von Gröniger drabbades hårt av spädbarnsdöd. På Trehörna säteri föddes 9 barn. Fem dog samma år som de föddes. De fyra döttrarna blev alla ogifta. Sista barnet *Johan Carl* föddes och dog 1780.

Det finns inte mycket, som vittnar om andra generationen von Gröniger i Trehörna. Elgenstierna upplyser om att Carl Fredrik dog 1788 på sin sätesgård Valla i Rök. När avflyttning från Trehörna skett är ovisst. Carl Fredrik var vid sitt frånfälle endast 51 år. Hans änka och tre av de ogifta döttrarna uppges av Elgenstierna ha samtliga dött i Gränna. Deras dödsår är:

Modern Elisabet Sigrid von Döbeln död 1812.

Sigrid Christina född 1774, död 1842,

Chatarina Fredrika född 1774, död 1853,

Charlotta Jakobina född 1776, död 1857.

Födda och döda samma år är:

Casper Leonard född tvilling 1769,

Hans född tvilling 1769,

Metta Elisabet född 1770,

Dödfödd tvilling född 1777,

Johan Carl född 1780.

Familjen Carl Fredrik von Gröniger och Elisabet von Döbeln avflyttade under 1780-talet till Valla i Rök, där Carl Fredrik avled 1788. När änkan med tre döttrar avflyttade till Gränna är obekant. Trehörna säteri torde i samband med avflyttningen ha försålts till löjtnanten *Carl Johan Gyllenram*, som i Elgenstierna står "till Sättra i Rök socken och Trehörna i likan, socken". 1795 övergick Trehörna säteri till familjen Duse.

Ett minne av Elisabet von Döbeln fann författaren 1962 i kyrkans tornkammare under klockorna: ett altarkläde eller liknande av svart sammet med silverbroderi med Elisabet von Döbelns namn.

III

Familjen Duse

År 1796 blev kvartermästare Erik Leonard Duse och hans maka Lovisa Stråle af Sjöared ägare till Trehörna säteri. Kvartermästaren var född i Höreda 1752 och Lovisa Stråle på Bålnäs säteri i Malexander. I samband med makarnas giftemål 1775 torde Bålnäs övergått i deras ägo.

Kvartermästare Duse hade vuxit upp hos sin farmor på Falla gård i Torpa. Farmodern - Elisabet Rääf i Småland - hade förklädd lyckats bli soldat i Karl XII:s armé och deltagit i fälttåget mot Norge. Hon avled som 93-åring 1790 och hade då hunnit att berätta om sina märkliga upplevelser - inte bara för sonsonen Erik Leonard - utan även för dennes fyra söner. Dessa var:

Johan Adam, bataljonspredikant, filosofie magister, född 1776. Död i Tyskland 1806.

Karl Magnus, född 1777. Drunknad i Sommen 1795.

Samuel Leonard, ryttmästare, född 1779. Död på Hallongen i Trehörna 1825.

Gustaf Adolf, ryttmästare, född 1781. Död 1854 på Annelunds gård, Hov sn.

Familjen Duse var olycksdrabbad. Strax före flyttningen till Trehörna drunknade sonen Karl Magnus. Familjen hann inte mycket mer än etablera sig på Trehörna säteri så kom nästa olycka - gårdens mangårdsbyggnad brann. Emellertid beviljade sockenstämman 333 Rdr till ny byggnads uppförande jämte timmerkörslä med 2:e par på varje hemman. Emellertid torde inte kvartermästarens ekonomi medgivit uppförandet av ny mangårdsbyggnad. Tillbyggnad och reparation av den äldre ännu befintliga flygelbyggnaden blev lösningen på det akuta bostadsproblemet. Året därpå kom nytt beslut: "Besluts att församlingen istället för det givna löftet om timmerkörning till Herrgården skulle efter pålysning bestå 2:e karledagsverken av vart 8-dels hemman till reparation å den gamla på nämnda ställe - likväl innan bärgningstiden... Varför Herr Patronus församlingen käriligen betackade..."

Flera sorgebud väntade. Den äldste sonen i familjen, Johan Adam, hade avlagt filiosofie magisterexamen och blivit prästvigd. 1804 gifte han sig med sin kusin Maria Gustava Duse. Äktenskapet blev kort. 1806 skickade Gustaf IV Adolf sven-

ska trupper till Tyskland för att föra krig mot Napoleon. Johan Adam Duse var bataljonspredikant vid livgrenadjärregementet. Han följde regementet och fick lämna makan och den fem veckor gamla dottern Chatarina Louise på Trehörna säteri. Redan efter ett par månader stupade den unge prästen. Änkan fick enligt släktraditionen försörja sig och lilla Chatarina så gott det gick med vävnad m.m. hos svärföräldrarna på Trehörna säteri. Mer om mor och dotter senare.

Den tredje sonen, Samuel Leonard Duse, bosatte sig några år efteråt på Hallongen i Trehörna. Gården var och ägdes av fadern, kvartermästaren. Ryttmästaren hade 1813 gift sig med Chatarina Schmiterlöw. I äktenskapet föddes dottern Helena och sonen Carl. Mera om dessa senare.

Ryttmästaren Samuel Leonard Duse avled 1825 i lungsot på Hallongen, efterlämnande änka och två barn i bekymmersamma omständigheter.

Församlingens kyrkoherde var sedan 1784 "och på patroni ecclesiae Vålborne capitain Carl Johan Gyllenrams kallelse" Peter Erik Petersson. Tre ingiften familjerna Petersson/Duse ägde rum. 1813 blev kyrkoherde Erik Petersson för tredje gången änklings. Som tidigare nämnts bodde hos svärföräldrarna på Trehörna säteri, bataljonspredikantsänkan Gustava Duse med dotter Chatrine-Louise. Hon kunde väl inte ha något emot att byta ut nådebrödet på Trehörna säteri mot värdskapet i prästgården - även om hon därmed blev styvmor för sju barn Petersson. Bröllopet firades hösten 1814. Redan efter tre år flyttade kyrkoherdefamiljen till Varv. En kyrkoherde Hjorton blev kyrkoherde i Trehörna. 1827 var pastoratet åter ledigt. Kvartermästare Duse kallade då den i Trehörna prästgården födde Carl Jakob Petersson till kyrkoherde. Han tillträdde pastoratet 1828. Ett nytt Dusegifte ägde nu rum i Trehörna. Samma dag ryttmästardottern Helena Duse från Hallongen fyllde sexton år gifte hon sig med den nye Trehörnkyrkoherden Carl Jakob Petersson. Han blev 1848 kyrkoherde i Linderås. Till Linderås prästgård flyttade också kyrkoherdefröns mor Lovisa Schiterlöw, ryttmästaränkan från Hallongen. Hon avled i Linderås prästgård 1869. Hennes dotter Helena Duse dog där fem år senare - 1874.

Ett andra ingifte Petersson/Duse ägde rum 1826 - alltså tre år före det tidigare nämnda. Den här gången gällde det den äldste av sönerna i Trehörna prästgård, filosofie magistern, sedermera kyrkoherden i Normlösa, Samuel Erik Petersson och bataljonspredikantsdottern Chatrine-Louise Duse. Bröllopet stod 1826. På våren 1828 kom den förstfödde sonen Hjalmar Leonard. Doggäster bland en hel notabiliteter var bl.a. barnets farfar prosten Peter Erik Petersson i Varv, moderns farfar, den gamle kvartermästaren på Trehörna säteri, Erik Leonard Duse. Han dog f.ö. två månader senare.

Samuel Erik Petersson slutade sina dagar som prost i Normlösa 1865. Änkeprostinnan Chatrine-Louise Duse-Petersson flyttade så småningom till Linköping, där hon bott som nygift. I prästsläkten Petersson var flera av stiftets förnämsta prästsläkter ingifta, nämligen Meurling Cnattingius Andrae och Aurelius.

Prostarna Peterssons ingiften i Dusefamiljen blev inte bara en händelserik socken- och släkthistoria. Denna vidgade sig till ett stycke stiftshistoria. Det föll sig därför naturligt att den gamla vördade prostinnan Chatrine-Louise Duse-Petersson avliden i Linköping 1901 vid 96 års ålder, jordfästes i Linköpings domkyrka av biskopen Charleville.

Bataljonspredikantsdottern Chatrine Duse, född på Trehörna säteri 1805. Död i Linköping 1901.

IV

Fru Gustava Behm och Behmska stiftelsen

Trehörna säteri har i våra dagar inte längre någon personlig ägare - det äger sig självt under namn av Änkefru Gustava Charlotta Behms stiftelse. Hur har då denna stiftelse kommit till, vad är bakgrunden och vem är fru Gustava Behm?

Änkefru Behms flicknamn var Gustava Nilsdotter. Hon föddes i Trehörna på en hemmansdel i byn Skruvhult den 5 november 1821. Hennes far var en förmögen hemmansägareson från Adelöv och hennes mor var kyrkovärdsdotter från Ekeberg i Trehörna. Modern dog mycket tidigt, och familjen flyttade till Gøjeryd i Rök. Fadern gifte om sig. Detta innebar att Gustava fick tre styvsyskon och 1833 en halv-syster Sofia Teodora. Fadern, Nils Olofsson, förvärvade efter några år Trehörna säteri och familjen bosatte sig där. 1847 avled Nils Olofsson och Trehörna säteri övergick till sterbhuset. Gustava och Teodora fick var sina 17/60 delar och änkan Maria Andersson 26/60 delar.

Romantisk bakgrund.

Allt detta är endast en ringa del av historien om hur Gustava Nilsdotter blev ägare till Trehörna säteri. Den återstående delen är ingenting mindre än en roman fylld av uppfammande kärlek, slocknad kärlek, smälek och smärta, mödor och försakelser, långt liv och lång ensamhet.

Såsom ägare till Trehörna säteri fick Nils Olofsson gårdens gamla jus patronatus i församlingen, d.v.s. rätt att tillsätta kyrkoherde. Han gjorde emellertid inte bara anspråk på rätten att tillsätta kyrkoherde utan krävde samma rätt också beträffande klockaren. Detta ledde till en mångårig process, och kyrkoherdetjänsten måste uppehållas av vice pastor i avvaktan på processens utgång. Patronatsrätten blev också över huvud taget ifrågasatt.

Vice pastor efter kyrkoherden Carl Jakob Pettersson, som 1848 fått kyrkoherdetjänsten i Linderås, blev pastorsadjunkten Carl Olof Behm, född 1814 och prästvigd 1837. Han hade alltså suttit på "consistorii skjutskärra" d.v.s. av domkapitlet fått förordnanden än här, än där i elva års tid, när han slutligen blev vice pastor i Trehörna, 34 år gammal och ungarl. I prästgården behövde han en husföreståndarinna och det blev hemmadottern Gustava Nilsdotter från Trehörna säteri.

Carl Olof Behm synes till levernet - om än inte till talang och begåvning - ha varit något av en Gösta Bergling. Gustava Nilsdotter hade mött sitt öde. En romans uppstod mellan henne och Behm, och 1851 födde Gustava Nilsdotter enligt vice pastors egen anteckning i församlingsboken "ett oäkta barn" - dottern Chatarina Lovisa.

Det skedda var någonting oerhört med allvarliga konsekvenser både för prästen och herrgårdsmamsellen. Behm hade under sin tidigare prästbana inte haft större framgång och efter det inträffade var hans framtidsutsikter mer än ovissa.

Att vara ogift mor denna tid var heller ingen avundsvärd lott - även om man ägde 17/60 av Trehörna säteri.

Den enda möjligheten.

Gustava Nilsdotter var utrustad med intelligens, kurage och viljekraft. Även om bådas situation kunde se bekymmersamt ut, fanns dock en möjlighet att reda upp den. Möjligheten låg i förvärvet, det av Trehörna säteri och därmed patronatsrätten i Trehörna. Gustava skulle som ensam innehavare av gården kunna tillsätta Behm som kyrkoherde i Trehörna.

Vägen till målet var lång och besvärlig. Redan 1852 blev ordinarie kyrkoherde tillsatt i vanlig ordning. Det blev C L Siegbahn - inte Behm, vilket inte tyder på någon större hjälpsamhet från Gustava Nilsdotters styvmoders eller halvsystems sida. Carl Olof Behm blev åter satt på konsistorii skjutskärra. Gustava Nilsdotter försvann också från socknen. Man anar väl hur onda tungor gonat sig! Hon måste nu draga försorg om sin lilla dotter och tjäna pengar för att köpa de 43/60 i Trehörna säteri hon inte ägde.

Enligt församlingsboken utflyttade Gustava till Össebygarn i Stockholmstrakten. Om det var här eller i själva Stockholm hon enligt vad gamla Trehörnabor har berättat hade svingårdar är ovisst, men enligt samma sagesmän var det denna företagssamhet, som hjälpte henne fram till målet att ensam inneha patronatsrätten.

Allt gick emellertid Gustava väl i händerna. 1864 blev Siegbahn kyrkoherde i Västra Tollstad. Den ledigblivna kyrkoherdetjänsten i Trehörna fick Carl Olof Behm, av sin fästmo och bröllop ståndade.

Fru Gustava Behm på Trehörna säteri.

Romansen hade bleknat av under långa och hårda väntans år. Gustava Behm residerade på sin svårskötta gård och blev en framgångsrik företagare. Hennes man kyrkoherden satt som en ensling på sitt kyrkoherdeboställe och tycks ha blivit ett original. Redan efter fyra års äktenskap, i vilket inga barn fötts, avled den 54-åriga Behm 1868.

Det lilla flickebarn, som föddes 1851 hade senare - fortfarande med ogift moder - fått en syster, Maria Karolina. Denna dotter hade Gustava lämnat in på ett barnhus i Stockholm. Vilka öden flickan sedan gick till mötes torde modern varit ovetande om under sitt långa liv. Chatarina Lovisa hade efter att ha uppfostrats i hemtrakten kommit hem till modern på Trehörna säteri i konfirmationsåldern. Hon lämnade emellertid hemmet under rymningsliknande omständigheter och dog i Vadstena i unga år.

Om Carl Olof Behm i sin ungdom haft vissa drag av Gösta Berling så kan i varje fall med större fog sägas, att Gustava Behm som företagare vara en majorska på Ekeby på sin gård. Hon for själv till Norrköping och sålde sitt smör. Hon ledde i mångt och mycket - även det yttre arbetet på gården. Det innebar t.ex. att fördela arbetet åt ett femtontal dagsverktorpare, drängar och pigor.

Trots sparsam läggning byggde Gustava upp nästan alla torpen. Hon byggde också upp den väldiga timmerladugård, som ännu är i bruk. Kort sagt, hon ägnade sitt liv åt sin gård.

”Frua på Herrgård” var allmänt respekterad - men levde ensam. Den hängivenhet Gustava var mäktig men icke förunnades att ge ut till människor, den gav hon sin vackra gård. Men nog skymtar man medmänsklighet och ett varmt hjärta någon gång. Nödåret 1866 t.ex. kallade hon fram alla sina torpare och gav dem, allt efter var och ens situation, var herrgårdens magasin innehöll. Men den vanliga bilden av henne präglas kanske mest av sparsamhetsdraget. Hon var den okända och enamma fru Behm, som inte ens efterlämnade ett fotografi.

Testamentet.

Fru Gustava Behm bar på en hemlighet hela sitt långa liv. Hon hade 1853 fått ett andra barn, troligen i Stockholm, dottern Maria Karolina. Hon lämnade in flickan på ett barnhem. När hon 1902 med hjälp av sin förtrogne, socknens allt i allo, Johan Gustafsson, skrev sitt första testamente, rörde hon hemligheten. En ännu levande dotter till Johan Gustavsson i Hult har konceptet till två testamenten - dels nämnda, dels det sista, daterat 1905. Enligt detta skall dottern Maria Karolina ärva Trehörna säteri. I 1902 års testamente är det halvsystem Teodora som är arvtagaren.

Gustava Behm visste inte var dottern fanns. ”Skulle oaktat gjorda efterforskningar - min bemälda dotter ej vara till finnas - så skall av egendomen göras en fond.”

I testamentet framskyntar Gustava Behms goda hjärta för medmänniskor och hennes intressen. Halvsysterdottern får 8000 kronor. Trehörna kyrka 3000, yttre och inre missionen får 500 kronor, läxfonden (den heter egentligen Åstrandiska fonden) får 300 kronor. Varje torpare får 50 kronor och till på ålderdomshemmet intagna anslås 100 kronor.

Gustava Behm avled tre år efter testamentets undertecknande i december 1905. Efter fyra års processande förklarades testamentet giltigt. Trehörna säteri ägdes och äges av Änkefru Gustava Behms stiftelse.

Änkefru Gustava Behms stiftelse.

Det kortfattade testamentet kompletterades med ett av länsstyrelsen utarbetat reglemente. I tredje paragrafen stadgas:

”Stiftelsen företrädes av en styrelse, som har sitt säte i Trehörna socken och består av fem personer, därav en, som skall vara styrelsens ordförande, förordnas av Konungens Befallningshavande i länet, och de övriga utses av kommunalstämma. Styrelsen väljer inom sig verkställande direktör. För den av Konungens Befallning havande utsedda ledamoten förordnas en och för övriga ledamöter två suppleanter.”

Stiftelsens förste verkställande direktör var Johan Gustavsson i Hult. Någon bättre garanti för att gården skulle förvaltas i Gustava Behms anda skulle inte kunna tänkas. Fru Behms gamla trotjänare på torpen fick goda villkor och väl underhållna fastigheter. Inte ett enda av de många torpen har behövt undergå det gamla vanliga - förfall och rivning. De vidsträckta slätterängarna i kyrkans omgivning var väl skötta och hävdades t.o.m. i på 1940-talet.

Stora summor har enligt testamentets bestämmelser utgått ”till fattigas underhåll och sjukvård inom församlingen”.

Huvudgården och torpen måste naturligtvis kosta på ganska ordentligt och det har tagit en god del av skogstillgångarna. Till de större utgifterna hörde på sin tid uppförandet att ett nytt boningshus på gården och renovering av den Duseska flygeln.

Vad bär då framtiden i sitt sköte för Behmska stiftelsen med all vår tids välfärd och sociala omvårdnad? Med de minskade sociala behoven kan målsättningen för stiftelsen vidgas. Lyhördhet för tidens allt högre röster för bättre landskapsvård, öppna landskap, levande landsbygd och lantbruk med betande djur ligger närmast till hand.

Fru Gustava gav sin hembygd en furstlig skänk med sin gård. Dess frikostiga gåvor har lindrat nöd och givit hjälp. Givarinnan är värd en tacksamhetens tanke för detta då och då. Med sitt testamente skyddade hon sin gård från utarmning, sönderstyckning och ödeläggelse. Trehörna säteri kan förbliva, vad det sedan uråldriga tider varit: en levande gård, en bygdens prydnad.

I	Ribbingarna på Trehörna säteri	sid. 3
II	Två familjer von Gröninger på Trehörna säteri	sid. 10
III	Familjen Duse	sid. 15
IV	Fru Gustava Behm och Behmska stiftelsen	sid. 18